

Een stoel was altijd een stoel
en een glas was een glas.
Maar wat zat er in de glazen?
En welke financiële en
symbolische waarde
vertegenwoordigden gewone
zaken vroeger? Twee studies
over de materiële cultuur van
onze voorouders zoeken
antwoorden.

Raffaële Sarti: Europe at Home.
Family and Material Culture, 1500-1800.
Yale University Press, 324 blz. € 41,50.
De Nederlandse vertaling verschijnt in
het voorjaar bij uitgeverij Ad. Donker.

Cora Laan: Drank & Drinkgerei. Een
archeologisch en cultuurhistorisch
onderzoek naar de alledaagse
drinkcultuur van de 18de-eeuwse
Hollanders.
De Bataafsche Leeuw, 232 blz. € 39,50

Roelof van Gelder

Wanneer de spreekwoordelijke tijdma-
chine nu eens voor één keer zou werken
en we voor één dag mochten logeren bij
een doorsnee Nederlandse familie van
driehonderd jaar geleden, dan zou ons
één ding opvallen: we weten niet hoe ons
te gedragen. In het eenvoudige, lage,
slechtverlichte en rokerige huis zouden
we al direct de weg kwijt raken. Maar als
we de gastheer hebben gevonden, hoe
stellen we ons dan voor? Wie gaat het
eerst zitten? En op welke stoel of bank?
Is dat glas wijn een hele er, of is dat een
restje voor een ongenode gast? Hoe laat
gaan we aan tafel, of moet ik het hele ge-
zin uitnodigen voor de herberg op de
hoek? Hoe doe ik het trouwens met het
gebed? Komt er na die stampotterige
schotel nog een toetsijs, of is de brij in die
houten nap bedoeld als ultieme lek-
kernij? Hebben ze wel eens van tanden-
borstels gehoord en is het een voorrecht
dat ik op een strozak slaap met twee kin-
deren en de meid?

Ook al zijn we in Nederland, toch be-
vinden we ons, zoveel is wel onbega-
lijk duidelijk, in een vreemd land waar
ze de dingen anders doen. Het verspil
zit hem niet zoder in de voorwerpen en
een glas was ook toen een glas en een
stoel was een stoel -, maar in hun sym-
bolische betekenis. Van de omgang met
de dingen en met elkaar, begrijpen we
niets. We zouden een onbeholpen
vreemdeling zijn, in eigen land. Dergelij-
ke gedachten dringen zich op bij het
lezen van Raffaële Sarti's mooie en veel-
zijdige boek over de leefcultuur van het
Europese gezin.

Over alledaagse voorwerpen, die in
elk huishouden voorkwamen, is veel ge-
schreven. Er bestaan studies over tafels,
stoelen en glazen, over ledikanten en
naaigerei, over porselein en aardewerk,
over de bril, de neusdoek en de wandel-
stok. Maar de meeste van die studies zijn
stilistisch of anekdotisch van aard: we
lezen daarin over de ontwikkeling van
de vormen en soms iets over de technie-
ken en materialen. Veel minder komen
we te weten over het gebruik en de maats-
chappelijke of symbolische betekenis er-
van.

Pas tamelijk recent zijn er studies over
materiële cultuur verschenen, naar het
hele complex aan materiële objecten in
een huishouden. De bronnen bij dergelij-
k onderzoek zijn behalve de objecten
zelf ook teksten (boekinventarissen,
brieven, dagboeken) en afbeeldingen.
Elk van die bronnen kent zijn zwaktes:
de boekinventarissen zijn momentop-
name en misschien heeft de notaris iets
over het hoofd gezien. Schilderijen,
prenten en tekeningen zijn niet bedoeld
als documentaire verslaglegging.

Sarti, een Italiaanse historicus verbonden
aan de universiteit van Urbino, vat
het huishouden op als een bedrijf, waar-
in geproduceerd en geconsumeerd
wordt. Systematisch behandelt ze een
reeks aspecten van dat bedrijf: de archi-
tectuur van het huis, het meubilair, kle-
ding, eetgerei en alle functies die daarbij
horen zoals slapen, eten, wassen, koken
en bovendien de financiële en de symbo-
lische waarde die ze vertegenwoordigen.
Ze schrijft over de paleizen van de

Pater familias, een prent van Adriaen van Oostade uit 1648 Uit 'Europe at Home'

Allemaal in één bed

Het vreemde, huiselijke leven van onze voorouders

koningen en hertogen, maar ook over de
boerenstulpjes en de ellendige hutjes
aan de rand van de Europese steden.
Pendelend tussen de concrete observatie
en de grote lijn laat ze zien hoe heel
langzaam huizen veiliger werden -
want van steen -, hoe de verwarming be-
ter werd en vooral dat er kamers met
aparte functies ontstonden: de zitka-
mer, de eetkamer, de keuken, de ver-
trekken voor kinderen en voor het per-
soneel en de slaapkamer voor de ouders.
Alleen al aan de slaapkamer en de rol van
het bed wijdt ze een hoofdstuk. Het was
heel gewoond dat verschillende leden van
het gezin, soms inclusief personeel bij
elkaar in een bed sliepen. Niet alleen uit
ruimtegebrek en om elkaar warm te
houden, maar ook omdat een goed bed
zo duur was. In Franse dorpen maakte
het veertig procent van het totale vermo-
gen van kleine boeren uit.

Privacy

Sarti toont ook aan welke gevolgen de
specialisaties van de ruimtes had voor de
onderlinge omgang van de inwoners.
Men kreeg meer privacy, er ont-
stond een grotere afstand tussen ouders
en kinderen en ouders en personeel.
Men werd minder gehinderd door rook,
kooklucht en de geur van menselijke en
dierlijke uitwerpselen, er kon zelfs in af-
zondering worden gelezen. Kortom, de
verandering van de materiële omgeving
begon ook meer gelegenheid te bieden
toe een individualistische levensinstel-
ling.

Europe at home is een ambitieus boek.
Moeiteloos schakelt Sarti over van Sardi-
nië naar Oslo en van Dublin naar Kra-
kau, maar het zijn altijd excursies van
Noord-Italië, of liever gezegd vanuit
Bologna, waarover Sarti veel heeft ge-
publiceerd. De grote greep is ook de
zwakte van het boek en Sarti is zich daar-
van bewust. Het is onmogelijk alle be-
staande literatuur te verwerken; het is

ook ondoenlijk om recht te doen aan alle
regionale (en dus ook klimatologische)
verschillen, aan katholieke en protestan-
tische gebieden, aan arm en rijk en aan
stad en land. Het is het probleem van elke
generalist. Maar eens in de zoveel tijd
moet iemand het doen.

In haar behandeling van eetpatronen
behandelt Sarti tafelmanieren, het soort
voedsel - doorgaans monotoon -, de
voedselbereiding en ook de dranken die
geschonken werden. Aan de veranderingen
in het drinkpatroon wijdt zij maar
een paar observaties. Over biergebruik
bijvoorbeeld schrijft ze: 'In eighteenth-
century Paris, England and Holland (but
not Germany), consumption fell because
of competition of spirits.' Dit is generalise-
rend en achter deze zin strekken zich
grote veranderingen uit in productie-
en consumptiepatronen. Hoe dat zich in
detail voltrek, valt te lezen in de disserta-
tie van Cora Laan, die daar vorige week
op promoveerde, *Drank & Drinkgerei*. Dit
boek is het tegendeel van dat van Sarti -
maar wel het soort studie waar zij het
van moet hebben.

Het gaat niet over Europa en eigenlijk
ook niet, zoals de ondertitel doet vermo-
eden over 'de Hollanders', maar over de
inwoners van Vlaanderen en Delft in
de tweede helft van de achttiende eeuw.
Het uitgangspunt was zelfs nog klein-
schaliger: het veranderend eet-
en drinkpatroon van de gasten van herberg
De Visscher in Vlaardingen, waarvan in
1990 de afvalput werd blootgelegd.
Hieruit kwamen glazen naar boven,
flessen, borden, pijpen, kortom van alles
waaruit en waarvan men getegen heeft.
Men schonk er alcoholische dranken
(bier, brandewijn, gedestilleerd), koffie
thee en chocolade. De inhoud hiervan
vergeleek Laan met de gegevens uit een
boekbeschrjving van de herberg en
met materiaal uit drie afvalputten in
Delft. Ook zij combineerde objecten met
schrijffijlen en visuele bronnen.

Uit al deze bronnen blijkt de onstuut-
bare opmars van koffie en thee. Men
ging ook meer wijn en gedestilleerd
drinken en dat alles had een afnemend
biergebruik tot gevolg. In grote lijnen
was dat wel bekend, alleen het is nu veel
preciezer voor twee steden in kaart ge-
bracht. Omdat de afvalputten bij onder-
ling verschillende milieus behoorden, is
ook aantoonbaar dat de geodee burger-
rij bij het veranderend drinkpatroon het
voorbeeld gaf.

Pijpje

Opvallend is de hoge kwaliteit van het
koffie- en theegeeri van arm en rijk. Het
is nieuw, kwalitatief goed en dus duur.
Men pronkte ermee. Juist in de achttiende
eeuw schreef een arts hoe een zeventien-
de-eeuwse zich zou vergapen als hij
een eeuw vooruit in de tijd zou zijn ge-
reisd. De nieuwe dranken zijn zo popula-
ir, merkte hij op, dat 'gegoezzaam al-
loude vaderlandsche dranken door uit
de mode geraakt zijn'. En dat niet alleen.
De tijdreiziger zou ook verbluft staan
over alle drinkgewoonten die daarmee
gepaard gingen en het nieuwe drinkge-
rei. Stonden er in zijn eigen tijd nog rek-
ken vol schotels van zilver, aardewerk,
koper en tin 'zoo glad geschuurd als, dat
ze als spiegels blonken', nu zouden de
rekken 'opgepropt met kleine theekop-
jes en schoteltes ... hen verwonderd
doen staan'. Men hechte duidelijk aan
de koffie- en thee ceremonie. In de her-
berg in Vlaardingen was dan ook een
aparte binnenruimte waar men koffie en
thee dronk, een pijpje smoorde en waar
men een maaltijd kon gebruiken. In een
ander, meer publiek deel, dat aan de
straat grensde, nuttigde men alcohol:
wijn, jenever, brandewijn en mede (een
gegistte homingdrank). Hoe veranderde de
mors van het drinken ook zijn, juist op
die plek zouden wij ons als tijdreiziger
nog het beste weten te gedragen. Ze zijn
daar ingesteld op vreemdelingen.